

Ili pak treperavi paun
 Ali ostani putnik
 Izbegni rt ptica grabljivica
 Čelik koplja
 Visoke tornjeve
 Mlaku postelju nabeljenih roda
 Golube sinjih krila
 Lebdi i leti
 Budi uvek kounak sissani⁷
 Objavi
 Na vrhu Krea
 Samrtni pokrov gori
 Na Selijinoj postelji
 Kolevci bademova u cvetu
 Već šest godina
 Objavi
 Obalskim radnicima što upravljaju jedrenjacima
 Tramvajskim radnicima koji su se uputili
 Ka kružnom terminusu
 Osluški vanju gostoljubivih šuma
 Kasabi pozatvaranoj u sebe
 Rudarima iz Milijane
 Stazi neplodnih kupina
 Gradu zaboravljenih obećanja
 Ribarima razobručenih barki
 Koji sanjaju o morskim algama
 Na stepenicama rimskog amfiteatra
 Gimnazijalcima koji uče
 Hemijske formule
 Ležeći po ovčijim kožama
 Čistačima cipela Hadž Omara⁸
 Hajamovim siročićima
 Kolporterima ironije
 Pačulija i tradicija
 Vrtovima Medeje
 Koji su pronikli u tajnu ljubičica iz Parme
 Putujućim zlatarima iz Blide
 Koji glasno hvale sveži jasmín
 Muzičarima koji potajno
 Ponovo pale u misterioznim ogledalima
 Njihovih nedozvoljenih tabakera
 Zamrle poglede oslonjene na darbouz⁹
 Galerija rezervisanih za prodane verenice
 Nostalgicnim zanatlijama Boabdilovoj¹⁰ braći
 Golube sinjih krila
 Lebdi i leti
 Budi mio nežan učtiv
 Neumoran, poslušan
 Ili sissani koja je to sve
 Objavi poruku
 Majki usahljih grudi
 Udovica u neznanju
 Merjeme crnih očiju
 Da je daleko, daleko to veče
 Ouatteka¹¹ kćeri stasalih za udaju
 Crvenih lala na izlazu iz hamama
 Neka izgore stari turbani
 Koji se iznenađno pojavljuju u kristalu njihovih noći
 Golube sinjih krila
 Objavi poruku
 Devojaka bez zara
 Pre 13. maja

One su ga opet stavile četrnaestog
 Da bi od njega napravile ambleme
 Posle prekida vatre
 Objavi poruku
 Devica bez petka
 Kao što se govori u danima bez hleba
 Vernih vojnicima oslobodilačke armije
 Golube sinjih krila
 Budi tačan kounak sissani
 Objavi poruku žena
 Držite se dobro odmetnici
 Držite se dobro uličice
 Uzvrćajte ravnom merom, uzvrćajte
 Naši jecaji se menjaju
 u twalwil¹² klicanje ju-ju-ju-jih
 Golube sinjih krila
 Idi i dođi
 Vraitćemo se u Tlemsen
 Da se molimo na izgubljenom grobu
 Tahara Gomrija¹³ princa-ratarata
 Bože kako su mu sjajne bile oči
 Čudo metamorfoze vekova
 Sunce po kojem je popao sneg Atlasa el Mouahada¹⁴
 Blagost večeri na Sijera Moreni
 Golube sinjih krila
 Idi i dođi
 Mi ćemo probuditi peharnika
 Opevaćemo zaljubljenike
 Načrtaćemo koreografiju
 Za touchiat Ghrib¹⁵
 I igraćemo na našim scenama
 Zašto da ne
 Pesmu nad pesmama
 Ali kasnije kasnije
 Kasnije znači qrib¹⁶.

Izbor i prevod s francuskog: Borjanka Ludvig

Pesme za jedanaesti decembar. Beleške koje slede su autorove.

¹ Ime jednog od mnogobrojnih oblika lake muzike koji potiču od uticaja koji je pretrpela andaluzijska muzika na alžirskom tlu. Ovi oblici se često odlikuju alternacijom jedne vokalizirane strofe i jedne druge duže strofe, koja se peva na isti način. Ova pesma je srodna arabiju naslovljenom »O svetlosti mojih očiju, golube sinjih krila«.

² Arapska legenda od koje je Nizami, azejberdžanski pesnik (XII vek), načinio divnu i tužnu ljubavnu priču.

³ Pesnik muslimanske Andaluzije, umro 1071. godine.

⁴ Andaluzijska pesnikinja, prijateljica Ibn Zejduna.

⁵ Pesnik s dvora u Bagdadu, umro oko 810, autor bahantskih pesama.

⁶ V. naredni stih.

⁷ Budi kao perunika (biljka).

⁸ Mladi alžirski muzičar i glumac, kompozitor popularnih pesama. Bio u zatvoru zbog patriotske akcije za vreme alžirskog rata.

⁹ Balustrada u duborezu.

¹⁰ Abu Abdaláh, poslednji kralj iz Granade.

¹¹ V. dve naredne reči.

¹² Arapsko ime ju-ju.

¹³ Clan CKKP Alžira. Poginuo u borbi na čelu svoje jedinice 1958. Poreklom iz pokrajine Tlemsena (Ušba, omiljeno mesto za odmor Abdela Kadera).

¹⁴ Ujedinilac.

¹⁵ Uvertira klasične muzike na andaluzijski način.

¹⁶ Uskoro.

Izvori: Anthologie maghrébine, Paris, 1965.
 i Diwan algérien, Paris, 1967.

dva različita puta ka istoj meti

(ALŽIRSKI PESNICI ŽAN AMRUŠ I BAŠIR HADŽ ALI)

danko tanasković

Za Žana Amruša (Jean Amrouche, 1907—1962) mnogi misle da je, iako rođen u berberskoj alžirskoj porodici, francuski književnik. Ništa čudno, jer je i on sam to na nedvosmislen način tvrdio, dvojeći, međutim, književni i nacionalni identitet. Rečenicom koja će postati čuvena, Amruš nalazi izraz za stanje duhovne pometenosti, plod dveju intimnih izvesnosti, na izgled nepomirljivih: »Francuska je duh moje duše, Alžir duša moga duha«. Ovak lucidni analitičar i osečajni pesnik nije bio jedini Alžirac koga je u doba kolonijalne potčinjenosti razdirala ta nepodnošljiva dvojnost identiteta — od joj je samo prvi na francuskom dao oblik autentične poezije visokog umnog i emocionalnog dometa. U Amrušu se iskazalo čitavo jedno pokoljenje, a posle prvih nerazumevanja i neverica prihvatilo ga je i naredno, buntovno, nepomirljivo, pokoljenje rata za nezavisnost, shvatajući da je na svoj, manje upadljiv, ali ne i manje intenzivan i proživljen način, i taj »večni Jugurta« vodio borbu na istoj stazi i završio je »bez pobednika« u samoj godini oslobođenja.

Predstaviti razvoj alžirske književnosti francuskog izraza, pa i moderne alžirske književnosti uopšte, i pri tom pretendovati na izvesnu celovitost, nemoguće je ako se ne pođe od »francuskog književnika« Amruša.

U svojoj poznatoj, odlično dokumentovanoj i zanimljivo pisanoj knjizi *Alžir do nezavisnosti* (Beograd, 1967), Zdravko Pečar pominje Amruša kao izraziti primer »pofrancuzenog« Alžirca, uspeo proizvod asimilatorske politike Francuske u zemlji koju je smatrala svojim »departmanom«:

»Katolička crkva je čak uspela da stvori i jednu generaciju mladih intelektualaca, Francuza-katolika (asimiliranih Alžiraca), među kojima je istaknuto mesto pripadalo čuvenom književniku Žanu Amrušu (...), Alžircu, koji je pisao lepu

francusku literaturu i uopšte nije poznao arapski jezik.«
(str. 481)

Za potrebe Pečarove knjige ocena i dovoljna i tačna, ali za obrazovanje književnog suda nedovoljna, pa i, ako ne baš netačna, svakako nepovoljno obojena («Francuz-katolik» = »asimilirani Alžirac« /!/?; »lepa francuska literatura« — asociira bezbrižnost, lagodnost, »à la française«...; »uopšte nije poznao arapski jezik« — izvesno je samo da njime nije pisao...). Tokom poslednjih godina alžirska književnost francuskog jezika, posebno poezija, učinjena je nešto poznatijom našoj čitalačkoj publici, zahvaljujući još uvek malobrojnim člancima i prevodima, a na prvom mestu blagodarci uspejoj *Antologiji savremene alžirske poezije* Vojke Smiljanić-Đikić (Sarajevo, 1975). Amruša, na žalost, u tom, inače prilično reprezentativnom, izboru nema, što je verovatno posledica sastavljačevog usredsređivanja na pesništvo vremenom nastanka i nadahnućem neposrednije vezano za godine herojske alžirske borbe za nezavisnost. Jednom, prema uvreženom mišljenju, »francuskom književniku«, spiritualizovanom zagovorniku »integralnog humanizma«, tu, reklo bi se, teško da može biti mesta. Pa ipak, bez Amruševog iskustva, dobar deo kasnije revolucionarne poezije bio bi konceptualno i čisto pesnički nemoguć.

Drukčije stoji stvar s drugim pesnikom iz našeg izbora, takođe odsutnim u *Antologiji savremene alžirske poezije*, (Baširum Hadžom Alijem (Bašir Hadž Ali, r. 1920). Taj odvažni teoretičar kulture i muzikolog, komunist, duboko ukorenjen u arapsko-islamsku tradiciju Magreba, po svemu pripada razdoblju žestoke borbe za uspostavljanje i učvršćivanje nacionalne samosvesti i samopouzdanja. Pesnički ne naročito plodan, ali u svakom pogledu nezaobilazan, Bašir Hadž Ali, za razliku od Amruša, problem kulturne i jezičke rascepljenosti alžirske ličnosti nastoji da prevlada znatno »praktičnije«, polazeći od čvrstog uverenja da je bitno šta se u idejnom i sadržajnom pogledu piše, a ne kojim se jezikom, sticajem istorijskih okolnosti, hoće ili, pre, mora pisati. Samo godinu dana po sticanju nezavisnosti, Bašir Hadž Ali u studioznom članku *Nacionalna kultura i revolucija* jasno iskazuje svoje gledanje na »jezički problem« u književnosti:

»Pošto su u isto vreme kada i francuski jezik asimilirali i samu istoriju toga jezika li njegov živi sadržaj, Alžirci su ga do te mere izmenili da se stvorena dela ne samo sadržajem, već i formom odvajaju od francuske književnosti i predstavljaju doprinos našoj kulturnoj baštini.«

Asimilacija se ne poriče, ali joj se smer menja. Svesno pojednostavljajuće složeno, Bašir Hadž Ali prošlosti i savremenosti doledno nameće logiku budućnosti, ubeđen da one jedino u njeno ime mogu imati smisla.

Zan Amruš i Bašir Hadž Ali mogli bi, dakle, biti smatrani »književnim antipodima«, a istovremeno, ne s manje razloga, tragaocima za fundamentalno zajedničkim, mada ne i istovetnim idealom pomirenja suprotnosti i uspostavljanja opšte harmonije.

Slično Baširu Hadžu Aliju, ni Amruševa pesnička zaostavština nije naročito obimna i sastoji se od dveju mladalačkih zbirki (*Pepeo*, 1934; *Tajna zvezda*, 1937) i nešto kasnijih stihova. Obe zbirke objavljene su u Tunisu, gde je Amruš duže vreme živeo, školovao se i kasnije radio kao mastavnik. Na mestu epigrafa u *Tajnoj zvezdi* stoje stihovi velikog italijanskog pesnika Ungarettija, čiji su *Improvizovani razgovori* (vođeni s Amrušem), posthumno objavljeni u Parizu 1972. godine, bili pravo otkrovenje:

»Tragam za
Nekom zemljom
Nevinom...«

Čitavo Amruševo pesničko (i ne samo pesničko) delovanje usmereno je ka toj željenoj »nevinosti zemlji«, koju ovaj humani vennik, sklon mističkim uzletima, na klodelovski način doživljava u ozarenom sjedinjavanju sa sveopštim Smislom. Pesnikov pogled nežno ponire u dubine apsolutnog detinjstva, sinonim čistote i izvor duhovne okrepe, napaja se zavajnim tradicijama, prevodi berberske narodne pesme na francuski, identifikuje se s kolektivnim stvaraočem i kreće, osnažen tim inicijacijskim rukopoloženjem, u susret stvarnosti koju treba verovati u ispravnost sopstvenih ubeđenja. Može li tu biti reči, uz svu virtuoznost u vladanju francuskim jezikom i uronjenost u francusku duhovnu i književnu tradiciju, samo o »lepoj francuskoj literaturi«? Svakako, ne. Amruševo obraćanje rodnoj Kabiliji, Alžiru, nije poetska nostalgija, već uporište, jedino pravo uporište za skok ka »tajnoj zvezdi«, ka domovini za sve ljude, za Coveka. U vremenima surovih, krvavih iskušenja nije moglo biti odviše razumevanja za Amruševu formulu puta ka ljudskoj sreći. Ratnici su tek kasnije shvatili da i oni streme istoj »tajnoj zvezdi«.

Ka »tajnoj zvezdi« ide i Bašir Hadž Ali, ali je ona za njega, bar programski, lišena svake tajanstvenosti. Ne i lepote. Treba samo stići, a stići se može jedino smelim priznavanjem i prihvatanjem onoga što želja nije kadra ukiniti. Dok se Amruš rasapu ličnosti suprotstavlja napuštanjem njegovih opipljivih datosti i vidovitim transcendiranjem egzistencijalne situacije, dotle se Bašir Hadž Ali hvata u koštac sa samom »materijom otuđenosti«. Njegova tri poetska ciklusa, *Pesme za jedanaesti decembar* (Pariz, 1963), *Pesme za septembarske noći* (Pariz, 1966) i *Nek radost ostane* (Pariz, 1970) zanimljivi su književni i jezički eksperimenti.

Pesme su, zapravo, poprilično jezičkog sukoba koji se odvija u pesniku. Obično se uzima da je stepen uravnoteženosti bilingvizma obrnuto proporcionalan izraženosti međujezičke interferencije. Bašir Hadž Ali se ne trudi da pokaže, što bi se od pisca očekivalo, da su mu i arapski i francuski podjednako bliski i da suvereno vlada obama sistemima u svim registrima. On alžirsku jezičku budućnost ne želi da vidi u takvom »organskom« bilingvizmu, pa i pesmi na francuskom neposredno utiskuje arapski, alžirski pečat. Pojedini stihovi su prevedeni s arapskog, pesme su prošarane arapskim i berberskim rečima i izrazima u latiničkoj transkripciji, najčešće s prevodom u narednom stihu ili u napomeni. Sreću se i ajeti iz *Kur'ana*, pa čak i stihovi u arapskoj grafiji. Kao da se hoće reći: ovo što čitate slučajno je napisano na francuskom, to je alžirsko pesništvo... Ovakvom utisku doprinosi i pominjanje poznatih ličnosti, mesta ili događaja iz slavne arapske, naročito magrebske i andaluzijske prošlosti. Pred tim asocijativno nepresušnim riznicama nacionalnog ponosa, nepozivim polovima identifikacije, svest o bazičnoj inojezičnosti dela bleđi i gubi se na nju koncentrisani emocionalni naboj. Pojedini pesnički sastavi nose u svojoj kompoziciji nešto od strukture kombinovanih andaluzijskih muzičkih formi. Svim sredstvima, mestimično i usiljeno, »mešajući« raznorodne komponente izraza, Bašir Hadž Ali se trudi da alžirsku pesmu veže za njene istočnike, za severnoafričko tle, za Arabiju... Ključni problem dvojstva identiteta on razrešava ukidajući ga ili, tačnije, svodeći ga na jednu jedinu, kompleksnu doduše, ali zato ni samo arapsku, još manje francusku, nego prvenstveno alžirsku dimenziju (ličnost).

Izuzetno darovit, originalan i nesavittljivo čestit, Bašir Hadž Ali mogao je, pod određenim uslovima, nastaviti da se pesnički razvija i usavršava, ali mu i srazmerno mali ostvareni pesnički opus obezbeđuje istaknuto mesto i ozbiljne zasluge u mladoj kulturi nezavisnog Alžira.

Upravo taj neosporni prilog stasavanju nacionalne kulture, doprinos vrednom i iskrenom poezijom, kao i briljantnom, prodornom esejistikom, sjedinjuje »najfrancuskijeg« i »najalžirskijeg« među alžirskim pesnicima francuskog jezičkog izraza.

KRITIKA I TOTALITET KNJIŽEVNOG DELA

Odnos između umetnosti i stvarnosti, počev od Platonovih objektivnosti, koje postaju obrazac svih mogućih gnoseoloških pristupa i rasvetljavanja tog odnosa, pa sve do fleksibilnijeg, nedogmatiskog ontologizma »umetnosti kao stvaranja nove stvarnosti« — konstantno je aktuelan, stvaralački inspirativan i, razume se, nikada do kraja otkriven i protumačen. Potpuna »demistifikacija« odnosa između stvarnosti i umetnosti nije ni moguća, iz jednostavnog razloga što umetnost stalno »mistifikuje« stvarnost, odnosno stvara jednu novu stvarnost koja ima svoje sopstvene zakone, ali koja ne može potpuno da se odvoji od »prave stvarnosti«, odnosno realnosti koja je u određenom obliku njen povod. Potpuna »demistifikacija« značila bi, u stvari, raspadanje tog odnosa: zamislite »umetnost« koja do kraja i bez odsatka iscrpljuje stvarnost, ili »stvarnost« koja postoji samo kao »čista« umetnička objektivnost. U tom međusobnom dopunjavanju, umetnost nikada ne može da »iscrpi« totalitet stvarnosti u svoj njenoj složenosti, kao što ni stvarnost nikada ne može da predvidi kakvim će umetničkim projekcijama i oblikovanjima biti dograđena i prevaziđena. U sličnoj situaciji nalazi se i kritika prema »totalitetu« književnog dela, koje na prvi pogled tako sigurno otkriva i tumači, otkrivajući, u stvari, najsigurnije, samo određene principe sopstvenog samooblikovanja: potpuna identifikacija između kritike i njenog predmeta, njihova uzajamna »demistifikacija« može najčešće da pokazuje njihov promašaj. U tom slučaju kritika postaje nepogrešivi arbitar, gubeći pravo da bude »porazena« sopstvenim specifikumom dela, i pravo dela da sačuva svoj entitet, bez

teze o kritici

danilo kocevski